

ภาษาบาลี

เพื่อการศึกษาค้นคว้าพระพุทธศาสนา

Pali and Buddhist Studies

เหมาะสำหรับ:

- ผู้สนใจศึกษาภาษาบาลีเพื่อการศึกษาค้นคว้าพระพุทธศาสนา
- ผู้เริ่มต้นศึกษาภาษาบาลีด้วยตนเอง
- ครู และอาจารย์ ที่สอนภาษาบาลี
- นักเรียน นิสิต หรือนักศึกษา ที่เลือกศึกษาภาษาบาลี
- ห้องสมุดของสถาบันการศึกษาที่มีการเรียนการสอนภาษาบาลี
- ห้องสมุดของวัดต่าง ๆ โดยเฉพาะวัดที่มีสำนักเรียน และมีการเรียนการสอนภาษาบาลี

สุวิทย์ ภาณุจारी

สาระสำคัญในเล่ม

ในหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนได้นำเสนอเนื้อหาสาระสำคัญเกี่ยวกับหลักเกณฑ์ทางไวยากรณ์บาลี การแปลบาลี การอ่านบาลี และวิธีการทางภาษาบาลีอื่น ๆ อย่างครบถ้วน โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็นบท ๆ ประกอบด้วย ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับภาษาบาลี อักษรในภาษาบาลี สันธินามศัพท์ อพยยศัพท์ กริยา นามกิตก์ สมาส ดัทธิต ประโยค คาถาและอรรถกถา การแปลบาลีเป็นไทย การแปลไทยเป็นบาลี และการอ่านบาลีเพื่อความเข้าใจ ตามลำดับ

ภาษาบาลี

เพื่อการศึกษาค้นคว้าพระพุทธศาสนา

Pali and Buddhist Studies

ภาษาบาลี

เพื่อการศึกษาคั่นควำพระพุทธศาสนา

ผู้เขียน: รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิทย์ ภาณุจारी

ISBN: ๙๗๘-๙๗๔-๒๓๕-๕๒๗-๒

พิมพ์ครั้งแรก: พ.ศ. ๒๕๕๒ จำนวนพิมพ์ ๕๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๒: พ.ศ. ๒๕๕๔ จำนวนพิมพ์ ๕๐๐ เล่ม

จำนวนหน้า: ๔๖๖ หน้า

สงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย

จัดพิมพ์โดย: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๔๘ หมู่ ๑ ถนนศาลายา-นครชัยศรี
ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ๗๓๑๗๐

พิมพ์ที่: JPRINT ๙๔ ถนนมหาราช เขตพระนคร แขวงพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐
โทร. ๐๘๐-๒๘๙-๑๕๙-๕

ราคา ๓๕๐ บาท

คำนำ

หนังสือ “ภาษาบาลีเพื่อการศึกษาคัมภีร์พระพุทธศาสนา” เล่มนี้ เขียนขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชาภาษาบาลีและสันสกฤตใช้เป็นตำราประกอบการศึกษาตามหลักสูตรรายวิชาภาษาบาลีเพื่อการศึกษาคัมภีร์พระพุทธศาสนา หรือ Pali and Buddhist Studies (รหัส BU ๕๐๐๖) และเพื่อให้ผู้ที่สนใจทั่วไปได้ใช้ศึกษาด้วยตนเอง

หนังสือเล่มนี้ เป็นรายวิชาตามหลักสูตรใหม่และบังคับเรียนสำหรับนักศึกษาเพราะเป็นรายวิชาที่ถือว่ามีความสำคัญมากวิชาหนึ่งในหลักสูตรของมหาวิทยาลัยในฐานะเป็นมหาวิทยาลัยที่เน้นการเรียนการสอนทางพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาตามรายวิชานั้น จำเป็นจะต้องมีสื่อที่สำคัญ กล่าวคือ ตำราที่นักศึกษาสามารถใช้ประกอบการศึกษาได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ตามเนื้อหาสาระของรายวิชา

ในการเขียนหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนจึงได้นำเสนอเนื้อหาสาระสำคัญของรายวิชาอย่างครบถ้วน พร้อมทั้งแสดงหลักเกณฑ์และวิธีการทางภาษาบาลี ซึ่งมีขอบข่ายครอบคลุมตัวเนื้อหาของหลักสูตร โดยประกอบด้วย ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับภาษาบาลี อักษรในภาษาบาลี สนธิ นามศัพท์ อพยยศัพท์ กริยานามกิตก์ สมาส ตัทธิต ประโยค คาถาและอรรถกถา การแปลบาลี และการอ่านบาลีเพื่อความเข้าใจตามลำดับ

นอกจากนี้ ผู้เขียนยังได้จัดทำแบบฝึกหัดท้ายบทในแต่ละบทไว้สำหรับนักศึกษาเพื่อการฝึกฝนทบทวนในแต่ละบทแต่ละตอน พร้อมทั้งได้จัดทำเฉลยแบบฝึกหัดไว้เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักศึกษา ผู้ประสงค์จะตรวจคำตอบและศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองอีกด้วย

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้ จะสามารถใช้ประกอบการเรียนการสอนตามหลักสูตร และอำนวยความสะดวกให้แก่นักศึกษาตลอดถึงผู้สนใจศึกษาทั่วไปได้เป็นอย่างดี

สุวิทย์ ภาณุจारी

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ข้อควรทราบ

๑. หนังสือ ภาษาบาลีเพื่อการศึกษาค้นคว้าพระพุทธศาสนา เล่มนี้ ผู้เขียนได้อาศัยประสบการณ์ที่ได้สอนนักเรียนนักศึกษามาเป็นเวลานาน และศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเพื่อให้ได้เนื้อหาสาระ หลักเกณฑ์ และวิธีการต่าง ๆ ที่ถูกต้องชัดเจนและลงตัว แล้วเรียงเนื้อหาตามลำดับขั้นตอนจากง่ายไปหายาก ซึ่งถือว่าได้จัดไว้อย่างครบถ้วนและเป็นระบบ จึงเหมาะสำหรับนักศึกษาที่ต้องใช้ประกอบการศึกษาในรายวิชาภาษาบาลีเพื่อการศึกษาค้นคว้าพระพุทธศาสนา แต่สำหรับบุคคลทั่วไปที่สนใจจะศึกษาค้นคว้าพระพุทธศาสนาจากเอกสารหรือคัมภีร์บาลีโดยตรง ก็สามารถใช้นี้หนังสือเล่มนี้ให้เป็นประโยชน์ได้ โดยอาจเลือกศึกษาบทใดบทหนึ่งที่นำเสนอใจหรือที่เห็นว่าเข้าใจง่ายก่อนก็ได้ ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับพื้นฐานความรู้ของตนเป็นสำคัญ

๒. ในหนังสือเล่มนี้ ใช้คำว่า “กริยา” แทนคำว่า “กิริยา” ทุกแห่ง เช่น คำว่า “กริยาอาขยาต” ใช้คำว่า “กริยาอาขยาต” หรือคำว่า “กิริยาภิติก” ใช้คำว่า “กริยาภิติก” เป็นต้น เพราะโดยทั่วไปและตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ (หน้า ๖๙ และ ๑๒๙) ได้ให้ความหมายไว้ว่า คำว่า “กริยา” หมายถึง คำที่แสดงอาการของนามหรือสรรพนาม ส่วนคำว่า “กิริยา” หมายถึง อาการที่แสดงออกมาด้วยกาย หรือมารยาท ดังนั้น เมื่อพิจารณาความหมายแล้ว เห็นว่าถ้าจะใช้คำให้สื่อความหมายว่า เป็นการกระทำของบทประธานหรือตัวกัตตาในประโยคทางภาษา ก็ควรใช้คำว่า “กริยา” ซึ่งน่าจะสื่อความหมายให้คนทั่วไปเข้าใจได้ถูกต้องมากกว่าการใช้คำว่า “กิริยา” อย่างไรก็ตาม ในวงการศึกษภาษาบาลีแห่งคณะสงฆ์ไทย ยังนิยมใช้คำว่า “กิริยา” ในความหมายที่เป็นการกระทำของบทประธานหรือตัวกัตตาในประโยคจนถือเป็นแบบอย่างที่ถูกต้องตามปกติ เช่น กริยาอาขยาต กริยาภิติก ปุพพกาลกริยา ฯลฯ ฉะนั้น พึงทราบว่าใช้ได้ทั้งสองแบบ

๓. ตัวเลขที่แสดงถึงการอ้างอิงในหนังสือเล่มนี้ เป็นการสื่อถึงชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ บอกเล่ม ข้อและหน้า เช่น วินย. ๑/๗/๑๓ หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก เล่ม ๑ ข้อ ๗ หน้า ๑๓ ฯลฯ และการสื่อถึงชื่อคัมภีร์ธัมมปัทฏฐกถา บอกเล่ม ภาคและหน้า ซึ่งส่วนใหญ่จะใส่ไว้ในวงเล็บหลังประโยคหรือข้อความภาษาบาลีที่ยกมาเพื่อเป็นตัวอย่างการแปล เช่น ตมห์ พุรัมมิ พุราหมณฺ. (๘/๑๘๙) ตัวเลข ๘/๑๘๙ ในวงเล็บ หมายถึง คัมภีร์ธัมมปัทฏฐกถา ภาค ๘ หน้า ๑๘๙ แต่ถ้าเป็นคัมภีร์อื่น ๆ จะมีอักษรย่อชื่อคัมภีร์อยู่ด้วย เช่น เต หิ ยทิ...อปาเยเสว สีสีทาเปยฺย. (มจฺจลฺล. ๑/๑๗๕) อักษรย่อในวงเล็บว่า “มจฺจลฺล” หมายถึง คัมภีร์มจฺจลฺลทปิณี เล่ม ๑ หน้า ๑๗๕

๔. คำศัพท์ภาษาอังกฤษบางคำที่ปรากฏอยู่ในคู่มือเล่มนี้ทั้งที่อยู่ในวงเล็บและนอกวงเล็บนั้น ผู้เขียนได้แสดงไว้ก็ด้วยมุ่งหวังจะให้นักศึกษาหรือผู้ที่มีพื้นความรู้ทางด้านภาษาอังกฤษอยู่แล้ว ได้เทียบเคียงและจะทำให้เข้าใจภาษาบาลีได้ดีขึ้น โดยวิธีนี้เป็นการช่วยอธิบายประกอบความเข้าใจ และขยายความรู้ของนักศึกษาหรือผู้สนใจให้กว้างขึ้น ส่วนผู้ที่ไม่มีพื้นความรู้ทางด้านภาษาอังกฤษมาก่อนก็สามารถข้ามไปได้โดยจะไม่มีผลกระทบต่อการศึกษารายวิชานี้แต่อย่างใด

๕. การเขียนพยัญชนะบาลีในหนังสือเล่มนี้ ใช้หลักทั่วไป ซึ่งอาจสรุปได้ ๒ วิธี ดังนี้

๕.๑ ถ้าเป็นพยัญชนะที่อาศัยสระหรือมีสระอยู่ด้วย จะไม่มี . (พินทุ) ปรากฏอยู่ด้านล่างของพยัญชนะ เช่น ก, กา, กิ, กี (ก = ก+อ, กา = ก+อา, กิ = ก+อิ, กี = ก+อี) ฯลฯ

๕.๒ แต่ถ้าเป็นพยัญชนะที่ไม่อาศัยสระหรือไม่มีสระอยู่ด้วย จะมี . (พินทุ) ปรากฏอยู่ด้านล่างของพยัญชนะ เช่น ก, ข, ค ฯลฯ และ กรณีที่ ๒ นี้ มักนิยมใช้กับพยัญชนะที่สุทธธาตุด้วย เช่น จุร ธาตุ คม ธาตุ ฯลฯ ซึ่งตัว ร และ ม ไม่มีสระ อ เป็นตัวธาตุล้วน ๆ พร้อมทั้งจะนำไปประกอบด้วยปัจจัยและวิภัติได้ต่อไป

๖. ในหนังสือเล่มนี้ ผู้จัดทำได้พยายามสร้างสรรค์ให้มีคุณลักษณะ ๑๐ ประการ ดังนี้

๖.๑ เนื้อหาครบถ้วนถูกต้องสมบูรณ์: เป็นตำราเรียนที่มีเนื้อหาสาระและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทางภาษาบาลีตั้งแต่ระดับต้นถึงระดับสูงครบถ้วนและถูกต้องสมบูรณ์ ผู้เรียนสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาค้นคว้าพระพุทธศาสนาจากเอกสารภาษาบาลีได้เป็นอย่างดี

๖.๒ ทันสมัย: เนื้อหาสาระ หลักเกณฑ์ และวิธีการต่าง ๆ ทันสมัย เพราะได้เรียงเนื้อหาตามลำดับขั้นตอนจากง่ายไปหายาก จัดเรียงเป็นระบบ เน้นการคิดวิเคราะห์ (critical thinking) แทนการท่องจำแล้วบอกต่อ ๆ กัน (มุขปาฐะ) สามารถศึกษาให้เข้าใจและใช้ประโยชน์ได้ที่ละขั้นตอน เพราะได้บูรณาการหลักเกณฑ์และวิธีการทางภาษาบาลีเข้ากับการฝึกปฏิบัติในแต่ละตอน เหมือนอย่างตำราภาษาต่างประเทศทั่วไปที่นิยมทำกันในปัจจุบัน

๖.๓ ชัดเจนในแนวคิดและการนำเสนอ: แนวคิดในแต่ละเรื่องหรือแต่ละบทแต่ละตอน มีความชัดเจน ไม่สับสน ไม่กำกวม มีการนำเสนอประเด็นต่าง ๆ ทีละประเด็นตามลำดับขั้นตอน ง่ายต่อการเข้าใจ และเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยหรือสถานศึกษา

๖.๔ ทันต่อความก้าวหน้าทางวิชาการ: มีการสังเคราะห์และเสนอความรู้หรือวิธีการที่ทันต่อความก้าวหน้าทางวิชาการและเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการพระพุทธศาสนา เช่น การนำเสนอความรู้และวิธีการศึกษาประโยคภาษาบาลี (ดูบทที่ ๑๓) การอ่านภาษาบาลีเพื่อความเข้าใจในประเด็นสำคัญต่าง ๆ (ดูบทที่ ๑๗)

๖.๕ สอดแทรกความคิดริเริ่มและประสบการณ์: มีการสอดแทรกความคิดริเริ่มและประสบการณ์ของผู้เขียนที่แสดงให้เห็นถึงความรู้ใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอน เช่น การคิดอธิบายคำศัพท์สำคัญทางภาษาบาลีด้วยการใส่คำภาษาอังกฤษไว้ในวงเล็บหลังคำศัพท์สำคัญทั่วไป การแสดงแผนภาพให้เห็นกลุ่มภาษาแม่โบราณตระกูลอินโด-ยูโรเปียน (ดูหน้า ๕) ซึ่งเป็นประสบการณ์ของผู้เขียนที่ได้มาจากการศึกษาทางด้านภาษาศาสตร์ (Linguistics) ฯลฯ

๖.๖ เป็นแหล่งอ้างอิง: ข้อมูลหรือเนื้อหาต่าง ๆ สามารถนำไปใช้อ้างอิงในทางวิชาการพระพุทธศาสนาได้ เพราะได้ผ่านการศึกษาค้นคว้าและตรวจสอบแล้วเป็นอย่างดี

๖.๗ นำไปปฏิบัติได้: แนวคิด เนื้อหา หลักเกณฑ์ และวิธีการต่าง ๆ สามารถนำไปปฏิบัติได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสามารถนำไปเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าพระพุทธศาสนาจากเอกสารภาษาบาลีได้โดยตรง

๖.๘ เป็นงานบุกเบิกทางวิชาการ: ลักษณะงานมีการบุกเบิกทางวิชาการแนวใหม่ที่ทำให้ความรู้เกี่ยวกับวิธีการศึกษาภาษาบาลี โดยการบูรณาการหลักเกณฑ์ทางภาษาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เช่น การบูรณาการหลักเกณฑ์ทางภาษาไทย และภาษาอังกฤษเข้ากับหลักเกณฑ์ทางภาษาบาลี (ดูบทที่ ๑๓) การแสดงทักษะการอ่านภาษาบาลีเพื่อความเข้าใจในประเด็นสำคัญต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความหมายของคำ

(words) กลุ่มคำหรือวลี (phrases) ประโยค (sentences) ใจความสำคัญของย่อหน้า (main idea) ฯลฯ (ดูบทที่ ๑๗)

๖.๙ ขวนให้คิดและค้นคว้าต่อ: ภาษาบาลีมีความสำคัญในแง่ของการช่วยรักษาพระพุทธศาสนาและเป็นประโยชน์สำหรับผู้ศึกษา จึงควรคิดศึกษาและค้นคว้าต่อไปอย่างต่อเนื่อง (ดูหน้า ๑๒ และ ๑๔)

๙.๑๐ นำเชื่อถือและยอมรับ: เป็นหนังสือที่ใช้เป็นตำราเรียน มีรูปแบบและเนื้อหาที่ผ่านการตรวจสอบและกลั่นกรองแล้ว มีการอ้างอิง จัดทำเชิงอรรถ และบรรณานุกรมอย่างชัดเจน จึงนำเชื่อถือและยอมรับในวงวิชาการพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาภาษาบาลีในระดับชาติหรือนานาชาติ

อักษรย่อที่ใช้

(คัมภีร์พระไตรปิฎกบอก เล่ม/ข้อ/หน้า : คัมภีร์อื่นบอก เล่ม/หน้า
หรือหน้า อย่างเดียว)

อ.	=	อันว่า	มงคลตถ.	=	มงคลัตถที่ปนี
ท.	=	ทั้งหลาย	สมนต.	=	สมันตปาสาทิกา
ป.	=	ประณมบุรุษ	วินย.	=	วินยปิฎก
ม.	=	มธยมบุรุษ	ที.สี.	=	ทีฆนิกาย สีลกชนธวคค
อุ.	=	อุตตมบุรุษ	ที.ม.	=	ทีฆนิกาย มหาวคค
เอก.	=	เอกวจนะ	ที.ปา.	=	ทีฆนิกาย ปาฎิกวคค
พหุ.	=	พหุวจนะ	ม.มู.	=	มชฌิมนิกาย มูลปณณาสก
ปุ.	=	ปุงลึงค์	ส.ข.	=	สยุตตนิกาย ขนธวาวคค
อิต.	=	อิตถิลึงค์	ส.ส.	=	สยุตตนิกาย สฬายตนวคค
นปุ.	=	นปุงสกลึงค์	ขุ.ขุ.	=	ขุททกนิกาย ขุททกปาฐ
ป.	=	ปฐมาวิภัตติ	ขุ.ชา	=	ขุททกนิกาย ชาตก
ท.	=	ทุติยาวิภัตติ	Vin.	=	Vinaya Piṭaka (5 vols.)
ต.	=	ตติยาวิภัตติ	D.	=	Dīghanikāya (3 vols.)
จ.	=	จตุตถวิภัตติ	M.	=	Majjhimanikāya (3 vols.)
ปญ.	=	ปัญจมีวิภัตติ	S.	=	Samyuttanikāya
ฉ.	=	ฉกฺขวิภัตติ	Kh.	=	Khuddhakapāṭha
ส.	=	สัตตมีวิภัตติ	J.V.	=	Jāṭaka (including its Aṭṭhakathā)
อา.	=	อาลปนวิภัตติ			

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ค
ข้อควรทราบ	ง
อักษรย่อที่ใช้	ช
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง	ฅ
สารบัญแผนภาพ	ฅ

บทที่ ๑ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับภาษาบาลี	๑
๑.๑ ความนำ	๑
๑.๒ ความหมายของบาลี	๒
๑.๓ แหล่งกำเนิดของภาษาบาลี	๔
๑.๓.๑ แหล่งกำเนิดของภาษาบาลีคือแคว้นมคธ	๔
๑.๓.๒ แหล่งกำเนิดของภาษาบาลีคือแคว้นโกศล	๔
๑.๔ ความเป็นมาและพัฒนาการของภาษาบาลี	๕
๑.๔.๑ ยุคคาถา	๗
๑.๔.๒ ยุคร้อยแก้วในพระไตรปิฎก	๗
๑.๔.๓ ยุคร้อยแก้วระยะหลัง	๗
๑.๔.๔ ยุคร้อยกรองประติષฐ์	๗
๑.๕ ภาษาบาลีกับพระพุทธศาสนา	๘
๑.๖ คัมภีร์พระพุทธศาสนาฉบับภาษาบาลี	๙
๑.๖.๑ คัมภีร์พระไตรปิฎก	๙
๑.๖.๒ คัมภีร์อรรถกถา	๙
๑.๖.๓ คัมภีร์ฎีกา	๑๐
๑.๖.๔ คัมภีร์อนุฎีกา	๑๑
๑.๗ การใช้คำภาษาบาลีในภาษาไทย	๑๑
๑.๗.๑ การเปลี่ยนแปลงคำบาลีเพื่อใช้ในภาษาไทย	๑๑
๑.๗.๒ หลักการสังเกตคำบาลีที่ใช้ในภาษาไทย	๑๒
๑.๘ ความสำคัญของภาษาบาลี	๑๒
๑.๘.๑ เป็นมูลภาษา	๑๓
๑.๘.๒ เป็นต้นติภาษา	๑๓
๑.๘.๓ เป็นสภานิรุตติ	๑๓
๑.๘.๔ เป็นอุตตมภาษา	๑๔

๑.๙	ประโยชน์ของการศึกษาบาลี	๑๔
๑.๙.๑	ช่วยในการเขียนสะกดการันต์คำพ้องเสียงที่มาจากภาษาบาลี	๑๔
๑.๙.๒	ช่วยให้เกิดความเข้าใจอย่างซาบซึ้งในการศึกษาวรรณคดี	๑๕
๑.๙.๓	ช่วยในการแต่งกาพย์ กลอน โคลง ฉันท์	๑๕
๑.๙.๔	ช่วยให้เข้าใจความหมายของธรรมะมากขึ้น	๑๖
๑.๙.๕	ช่วยในการบัญญัติศัพท์	๑๖
๑.๙.๖	ช่วยให้ภาษาไทยมีคำใช้มากขึ้น	๑๖
๑.๙.๗	ใช้ประสมกับคำไทย	๑๖
๑.๙.๘	ใช้เป็นคำราชาศัพท์	๑๖
๑.๙.๙	ใช้ในการตั้งชื่อ นามสกุล ราชทินนาม สถานที่ และสิ่งต่าง ๆ	๑๗
๑.๙.๑๐	ใช้แทนคำไทยที่ถือกันว่าไม่สุภาพหรือเป็นคำหยาบ	๑๗
๑.๑๐	สรุปท้ายบท	๑๗

บทที่ ๒ อักษรในภาษาบาลี

๒๓

๒.๑	ความนำ	๒๓
๒.๒	ความหมายของอักษร	๒๔
๒.๓	จำนวนอักษรในภาษาบาลี	๒๔
๒.๓.๑	สระ ๘ ตัว	๒๔
๒.๓.๒	พยัญชนะ ๓๓ ตัว	๒๔
๒.๔	อธิบายสระ ๘ ตัว	๒๕
๒.๕	อธิบายพยัญชนะ ๓๓ ตัว	๒๗
๒.๖	ฐานกรณ์ของอักษร	๒๘
๒.๖.๑	ฐานของอักษร	๒๘
๒.๖.๒	อักษรที่เกิดจากฐานเดียว	๒๙
๒.๖.๓	อักษรที่เกิดจาก ๒ ฐาน	๒๙
๒.๖.๔	กรณ์ของอักษร	๒๙
๒.๖.๕	สรุปอักษรและฐานกรณ์ของอักษร	๒๙
๒.๗	มาตรการการออกเสียงอักษร	๓๐
๒.๘	ลักษณะเสียงของพยัญชนะ	๓๐
๒.๘.๑	พยัญชนะมีลักษณะการออกเสียงเป็น ๗ อย่าง	๓๐
๒.๘.๒	เสียงของพยัญชนะวรรคและอวรรค	๓๐
๒.๘.๓	สรุปเสียงของพยัญชนะวรรคและอวรรค	๓๑
๒.๙	การออกเสียงพยัญชนะบางตัว	๓๑
๒.๙.๑	พยัญชนะ ๔ ตัว คือ ย ร ล ว	๓๑
๒.๙.๒	พยัญชนะ ๗ ตัว คือ ย ร ล ว ส ห พ	๓๑
๒.๙.๓	พยัญชนะ คือ ห	๓๒

๒.๑๐ พยัญชนะสังโยค	๓๒
๒.๑๑ สรุปร่ายบท	๓๒

บทที่ ๓ สนธิ	๔๐
---------------------	-----------

๓.๑ ความนำ	๔๐
๓.๒ ความหมายของสนธิ	๔๐
๓.๓ ประเภทของสนธิ	๔๑
๓.๓.๑ สระสนธิ	๔๑
๓.๓.๒ พยัญชนะสนธิ	๔๑
๓.๓.๓ นิคคหิตสนธิ	๔๑
๓.๔ วิธีทำสนธิ	๔๑
๓.๔.๑ การลบ (โลป)	๔๑
๓.๔.๒ การแปลง (อาเทศ)	๔๑
๓.๔.๓ การลงอักษร (อาคม)	๔๑
๓.๔.๔ การทำให้ผิดไปจากเดิม (วิการ)	๔๑
๓.๔.๕ การคงที่ (ปกติ)	๔๑
๓.๔.๖ การทำให้ยาว (ทีฆ)	๔๑
๓.๔.๗ การทำให้สั้น (รสุส)	๔๑
๓.๔.๘ การซ้อนตัวอักษร (สญโยค)	๔๑
๓.๕ สระสนธิ	๔๑
๓.๕.๑ การลบ (โลป)	๔๑
๓.๕.๒ การแปลง (อาเทศ)	๔๓
๓.๕.๓ การลงสระ (อาคม)	๔๓
๓.๕.๔ การทำให้ผิดไปจากเดิม (วิการ)	๔๔
๓.๕.๕ การคงที่ (ปกติ)	๔๔
๓.๕.๖ การทำให้ยาว (ทีฆ)	๔๕
๓.๕.๗ การทำให้สั้น (รสุส)	๔๕
๓.๖ พยัญชนะสนธิ	๔๕
๓.๖.๑ การลบ (โลป)	๔๕
๓.๖.๒ การแปลง (อาเทศ)	๔๒
๓.๖.๓ การลงพยัญชนะ (อาคม)	๔๗
๓.๖.๔ การคงที่ (ปกติ)	๔๗
๓.๖.๕ การซ้อนพยัญชนะ (สญโยค)	๔๗
๓.๗ นิคคหิตสนธิ	๔๘
๓.๗.๑ การลบ (โลป)	๔๘
๓.๗.๒ การแปลง (อาเทศ)	๔๘

๓.๗.๓ การลงนิคคหิต (อาคม)	๔๙
๓.๗.๔ การคงที่ (ปกติ)	๔๙
๓.๘ สรุปท้ายบท	๕๐

บทที่ ๔ नामศัพท์: นามนาม

๕๗

๔.๑ ความนำ	๕๗
๔.๒ ความหมายของนามนาม	๕๘
๔.๓ ประเภทของนามนาม	๕๓
๔.๓.๑ สาธารณนาม	๕๘
๔.๓.๒ อสาธารณนาม	๕๘
๔.๔ ลิงค์	๕๘
๔.๕ ประเภทของลิงค์	๕๘
๔.๖ ลิงค์ของนามนาม	๕๙
๔.๗ วจนะ	๖๐
๔.๘ วิภัติ	๖๐
๔.๙ จำนวนของวิภัตินาม	๖๑
๔.๑๐ คำแปลประจำวิภัติ	๖๑
๔.๑๑ การันต์	๖๒
๔.๑๒ การแจกนามศัพท์ด้วยวิภัตินาม	๖๒
๔.๑๒.๑ สามัญศัพท์	๖๒
๔.๑๒.๒ กติปิยศัพท์ (ปกิณณกศัพท์)	๗๒
๔.๑๓ สรุปท้ายบท	๘๐

บทที่ ๕ नामศัพท์: คุณนาม

๘๖

๕.๑ ความนำ	๘๖
๕.๒ ความหมายของคุณนาม	๘๖
๕.๓ ขัณของคุณนาม	๘๗
๕.๓.๑ คุณนามขัณปกติ	๘๗
๕.๓.๒ คุณนามขัณวิเศษ	๘๗
๕.๓.๓ คุณนามขัณอติวิเศษ	๘๗
๕.๔ ลิงค์ของคุณนาม	๘๘
๕.๕ สัจขยา	๘๘
๕.๕.๑ ปกติสัจขยา	๘๘
๕.๕.๒ ปุณสัจขยา	๙๑

๕.๖ การแจกสังขยา	๙๑
๕.๖.๑ การแจกปกติสังขยา	๙๑
๕.๖.๒ การแจกปूरณสังขยา	๙๕
๕.๗ สรุปท้ายบท	๙๖

บทที่ ๖ นามศัพท์: สัพพนาม	๑๐๓
----------------------------------	------------

๖.๑ ความนำ	๑๐๓
๖.๒ ความหมายของสัพพนาม	๑๐๓
๖.๓ ประเภทของสัพพนาม	๑๐๔
๖.๓.๑ ปุริสสัพพนาม	๑๐๔
๖.๓.๒ วิเสสนสัพพนาม	๑๐๔
๖.๔ ลิงค์ของสัพพนาม	๑๐๕
๖.๕ การแจกสัพพนาม	๑๐๕
๖.๕.๑ การแจกปุริสสัพพนาม	๑๐๕
๖.๕.๒ การแจกวิเสสนสัพพนาม	๑๐๗
๖.๖ สรุปท้ายบท	๑๑๑

บทที่ ๗ อพยยศัพท์	๑๒๐
--------------------------	------------

๗.๑ ความนำ	๑๒๐
๗.๒ ความหมายของอพยยศัพท์	๑๒๐
๗.๓ ประเภทของอพยยศัพท์	๑๒๑
๗.๔ อุปสัค	๑๒๑
๗.๕ หน้าที่ของอุปสัค	๑๒๑
๗.๖ ตัวอย่างคำศัพท์ที่มีอุปสัคนำหน้า	๑๒๒
๗.๗ นิบาต	๑๒๕
๗.๗.๑ นิบาตบอกกาลปนะ	๑๒๕
๗.๗.๒ นิบาตบอกกาล	๑๒๕
๗.๗.๓ นิบาตบอกที่	๑๒๖
๗.๗.๔ นิบาตบอกปริจเฉท	๑๒๖
๗.๗.๕ นิบาตบอกอุปมาอุปไมย	๑๒๖
๗.๗.๖ นิบาตบอกประการ	๑๒๗
๗.๗.๗ นิบาตบอกปฏิเสธ	๑๒๗
๗.๗.๘ นิบาตบอกการไต่ยินเล่าลือ	๑๒๗
๗.๗.๙ นิบาตบอกปริกัปป	๑๒๗
๗.๗.๑๐ นิบาตบอกการถาม	๑๒๘

๗.๗.๑๑	นิบาตบอกการยอมรับ	๑๒๘
๗.๗.๑๒	นิบาตบอกการเตือน	๑๒๘
๗.๗.๑๓	นิบาตสำหรับผูกศัพท์และประโยค	๑๒๘
๗.๗.๑๔	นิบาตทำบทให้เต็ม	๑๒๙
๗.๗.๑๕	นิบาตมีเนื้อความต่าง ๆ	๑๒๙
๗.๘	ปัจจัย	๑๓๐
๗.๘.๑	ประเภทปัจจัยนาม	๑๓๐
๗.๘.๒	ประเภทปัจจัยกริยาภิัตก	๑๓๑
๗.๙	สรุปท้ายบท	๑๓๒

บทที่ ๘ กริยา: กริยาอาขยาต

๑๔๑

๘.๑	ความนำ	๑๔๑
๘.๒	ความหมายของกริยาอาขยาต	๑๔๒
๘.๓	องค์ประกอบของกริยาอาขยาต	๑๔๒
๘.๔	วิภัตติ	๑๔๓
๘.๔.๑	วัตตมานา	๑๔๓
๘.๔.๒	ปัญจมี	๑๔๔
๘.๔.๓	สัตตมี	๑๔๕
๘.๔.๔	ปโรกษา	๑๔๖
๘.๔.๕	หิยัตตนี	๑๔๘
๘.๔.๖	อชัตตนี	๑๔๙
๘.๔.๗	ภวิสสันติ	๑๕๒
๘.๔.๘	กาลาติปัตติ	๑๕๓
๘.๕	กาล	๑๕๔
๘.๕.๑	ปัจจุบันกาล	๑๕๔
๘.๕.๒	อดีตกาล	๑๕๕
๘.๕.๓	อนาคตกาล	๑๕๖
๘.๖	บท	๑๕๗
๘.๖.๑	ปรัสสบท	๑๕๗
๘.๖.๒	อัตตโนบท	๑๕๗
๘.๗	วจนะ	๑๕๘
๘.๗.๑	เอกวจนะ	๑๕๘
๘.๗.๒	พหุวจนะ	๑๕๘
๘.๘	บุรุษ	๑๕๘
๘.๘.๑	ประณมบุรุษ	๑๕๙

๘.๘.๒	มัธยมบุรุษ	๑๕๙
๘.๘.๓	อุตตมบุรุษ	๑๕๙
๘.๙	ธาตุ	๑๖๐
๘.๙.๑	ความหมายของธาตุ	๑๖๐
๘.๙.๒	ชนิดของธาตุ	๑๖๐
๘.๙.๓	ธาตุ ๘ หมวด	๑๖๐
๘.๑๐	วาจก	๑๖๓
๘.๑๐.๑	ความหมายของวาจก	๑๖๓
๘.๑๐.๒	ประเภทของวาจก	๑๖๓
๑)	กัตตุวาจก (Active voice)	๑๖๓
๒)	กัมมวาจก (Passive voice)	๑๖๓
๓)	ภาววาจก (Impersonal voice)	๑๖๔
๔)	เหตุกัตตุวาจก (Causative voice)	๑๖๔
๕)	เหตุกัมมวาจก (Causal passive voice)	๑๖๔
๘.๑๑	ปัจจัย	๑๖๕
๘.๑๑.๑	ความหมายของปัจจัย	๑๖๕
๘.๑๑.๒	ปัจจัย ๕ หมวดตามวาจก	๑๖๕
๘.๑๒	สรุปท้ายบท	๑๖๗

บทที่ ๙ กริยา: กริยาภิตก

๑๘๑

๙.๑	ความนำ	๑๘๑
๙.๒	ความหมายของกริยาภิตก	๑๘๒
๙.๓	ประเภทของกริยาภิตก	๑๘๒
๙.๓.๑	กริยาภิตกทั่วไป	๑๘๒
๙.๓.๒	กริยาภิตกคงรูป	๑๘๓
๙.๔	องค์ประกอบของกริยาภิตก	๑๘๓
๙.๕	วิภัตติ	๑๘๔
๙.๖	กาล	๑๘๔
๙.๖.๑	ปัจจุบันกาล	๑๘๔
๙.๖.๒	อดีตกาล	๑๘๔
๙.๗	วจนะ	๑๘๕
๙.๗.๑	เอกวจนะ	๑๘๕
๙.๗.๒	พหุวจนะ	๑๘๕
๙.๘	ธาตุ	๑๘๖
๙.๙	วาจก (Voices)	๑๘๖
๙.๙.๑	กัตตุวาจก (Active voice)	๑๘๖

๙.๙.๒	กัมมวาจก (Passive voice)	๑๘๗
๙.๙.๓	ภาววาจก (Impersonal voice)	๑๘๗
๙.๙.๔	เหตุกัตตุวาจก (Causative voice)	๑๘๗
๙.๙.๕	เหตุกัมมวาจก (Causal passive voice)	๑๘๗
๙.๑๐	ปัจจัย	๑๘๘
๙.๑๐.๑	กิตปัจจัย	๑๘๘
๙.๑๐.๒	กิจปัจจัย	๑๘๘
๙.๑๐.๓	กิตกิจปัจจัย	๑๘๘
๙.๑๑	สรูปท้ายบท	๑๙๐

บทที่ ๑๐ นาม: นามกิตก์

๒๐๐

๑๐.๑	ความนำ	๒๐๐
๑๐.๒	ความหมายของนามกิตก์	๒๐๑
๑๐.๓	ประเภทของนามกิตก์	๒๐๑
๑๐.๔	สาธนะ	๒๐๒
๑๐.๕	ประเภทของสาธนะ	๒๐๒
๑๐.๕.๑	กัตตุสาธนะ	๒๐๒
๑๐.๕.๒	กัมมสาธนะ	๒๐๒
๑๐.๕.๓	ภาวสาธนะ	๒๐๒
๑๐.๕.๔	กรณสาธนะ	๒๐๒
๑๐.๕.๕	สัมปทานสาธนะ	๒๐๓
๑๐.๕.๖	อปาทานสาธนะ	๒๐๓
๑๐.๕.๗	อธิกรณสาธนะ	๒๐๓
๑๐.๖	ปัจจัยนามกิตก์	๒๐๓
๑๐.๖.๑	กิตปัจจัย	๒๐๓
๑๐.๖.๒	กิจปัจจัย	๒๐๓
๑๐.๖.๓	กิตกิจปัจจัย	๒๐๓
๑๐.๗	วิเคราะห์นามกิตก์ตามลำดับปัจจัย	๒๐๓
๑๐.๗.๑	หมวดกิตปัจจัย	๒๐๓
๑๐.๗.๒	หมวดกิจปัจจัย	๒๐๔
๑๐.๗.๒	หมวดกิตกิจปัจจัย	๒๐๔
๑๐.๘	รูปวิเคราะห์และสาธนะ	๒๐๕
๑๐.๘.๑	ลง กวิ ปัจจัย	๒๐๕
๑๐.๘.๒	ลง ณี ปัจจัย	๒๐๕
๑๐.๘.๓	ลง ญุ ปัจจัย	๒๐๖
๑๐.๘.๔	ลง ตุ ปัจจัย	๒๐๖

๑๐.๘.๕ ลง รฐ ปัจจัย	๒๐๖
๑๐.๘.๖ ลง ข ปัจจัย	๒๐๗
๑๐.๘.๗ ลง ญย ปัจจัย	๒๐๗
๑๐.๘.๘ ลง อ ปัจจัย	๒๐๗
๑๐.๘.๙ ลง อิ ปัจจัย	๒๐๘
๑๐.๘.๑๐ ลง ณ ปัจจัย	๒๐๙
๑๐.๘.๑๑ ลง ตเว ปัจจัย	๒๑๐
๑๐.๘.๑๒ ลง ทิ ปัจจัย	๒๑๐
๑๐.๘.๑๓ ลง ตุ ปัจจัย	๒๑๑
๑๐.๘.๑๔ ลง ยุ ปัจจัย	๒๑๑
๑๐.๙ สรุปท้ายบท	๒๑๒

บทที่ ๑๑ สมาส

๒๑๘

๑๑.๑ ความนำ	๒๑๘
๑๑.๒ ความหมายของสมาส	๒๑๘
๑๑.๓ วิธีการย่อสมาส	๒๑๙
๑๑.๓.๑ ย่อโดยการลบวิภัตติ	๒๑๙
๑๑.๓.๒ ย่อโดยการไม่ลบวิภัตติ	๒๑๙
๑๑.๔ ประเภทของสมาส	๒๑๙
๑๑.๔.๑ กัมมธารยสมาส	๒๑๙
๑๑.๔.๒ ทิคุสมาส	๒๒๐
๑๑.๔.๓ ตัปปุริสสมาส	๒๒๑
๑๑.๔.๔ ทวันทวสมาส	๒๒๒
๑๑.๔.๕ อัปยยิภาวสมาส	๒๒๒
๑๑.๔.๖ พหุพพิหิสมาส	๒๒๓
๑๑.๕ สรุปท้ายบท	๒๒๕

บทที่ ๑๒ ตัทธิต

๒๓๒

๑๒.๑ ความนำ	๒๓๒
๑๒.๒ ความหมายของตัทธิต	๒๓๒
๑๒.๓ ประเภทของตัทธิต	๒๓๓
๑๒.๓.๑ สามัญญัตถิต	๒๓๓
๑๑.๓.๒ ภาวตัทธิต	๒๓๔
๑๑.๓.๓ อัปยยัตถิต	๒๓๔
๑๒.๔ สรุปท้ายบท	๒๔๐

บทที่ ๑๓ ประโยค	๒๔๗
๑๓.๑ ความนำ	๒๔๗
๑๓.๒ ความหมายของประโยค	๒๔๗
๑๓.๓ องค์ประกอบของประโยค	๒๔๘
๑๓.๓.๑ ภาคประธาน (Subject)	๒๔๘
๑๓.๓.๒ ภาคแสดง (Predicate)	๒๔๘
๑๓.๔ ชนิดของประโยค	๒๔๘
๑๓.๔.๑ ประโยคภาษาบาลีตามลักษณะไวยากรณ์	๒๔๘
๑) ประโยคลังคัตถะ (Noun Phrase)	๒๔๘
๒) ประโยคกัตตุวาก (Active Voice)	๒๔๘
๓) ประโยคกัมมวาก (Passive Voice)	๒๔๘
๔) ประโยคภาววาก (Impersonal Voice)	๒๔๘
๕) ประโยคเหตุกัตตุวาก (Causative Voice)	๒๕๐
๖) ประโยคเหตุกัมมวาก (Causal Passive Voice)	๒๕๐
๑๓.๔.๒ ประโยคภาษาบาลีตามลักษณะเนื้อความ	๒๕๐
๑) เอกัตถประโยค (Simple Sentence)	๒๕๐
๒) อนนิกัตถประโยค (Compound Sentence)	๒๕๑
๓) สักรประโยค (Complex Sentence)	๒๕๔
๑๓.๔.๓ ประโยค ยัม กริยาปรามาส	๒๕๗
๑๓.๔.๔ ประโยคแทรก	๒๕๗
๑) ประโยคอนุาทร	๒๕๗
๒) ประโยคลักษณะ	๒๕๗
๑๓.๕ สรุปท้ายบท	๒๕๘

บทที่ ๑๔ คาถาและอรรถกถา	๒๖๖
๑๔.๑ ความนำ	๒๖๖
๑๔.๒ ความหมายของคาถาและอรรถกถา	๒๖๗
๑๔.๓ ประเภทของคาถา	๒๖๗
๑๔.๓.๑ คาถาที่พระพุทธรเจ้าตรัสเอง	๒๖๗
๑๔.๓.๒ คาถาที่พระสาวก ฤาษี และเทวดา เป็นต้น กล่าว	๒๖๗
๑๔.๔ ลักษณะของถ้อยคำที่เกี่ยวข้องกับคาถา	๒๖๗
๑๔.๔.๑ ศัพท์	๒๖๗
๑๔.๔.๒ บท	๒๖๗
๑๔.๔.๓ บาท	๒๖๗
๑๔.๕ ลักษณะของคาถาที่เป็นฉันทชนิดต่าง ๆ	๒๖๘

๑๔.๕.๑	ปฐยาวัตรฉันท	๒๖๘
๑๔.๕.๒	อินทรวีเชียรฉันท	๒๖๙
๑๔.๕.๓	อุเปนทรวีเชียรฉันท	๒๖๙
๑๔.๕.๔	อินทรวงศฉันท	๒๗๐
๑๔.๕.๕	วังสภุฉันท	๒๗๐
๑๔.๕.๖	วสันตติลกฉันท	๒๗๑
๑๔.๖	ลักษณะของอรรถกถา	๒๗๑
๑๔.๗	สรุปท้ายบท	๒๗๒

บทที่ ๑๕ การแปลบาลี

๒๗๘

๑๕.๑	ความนำ	๒๗๘
๑๕.๒	ความหมายของการแปล	๒๗๙
๑๕.๓	วิธีการแปล	๒๗๙
๑๕.๓.๑	การแปลโดยพยัญชนะ (Literal Translation)	๒๗๙
๑๕.๓.๒	การแปลโดยอรรถ (Meaning-based Translation)	๒๘๐
๑๕.๔	การแปลบาลีเป็นไทย (Pali Translation into Thai)	๒๘๐
๑๕.๔.๑	วิธีการแปลบาลีเป็นไทย	๒๘๐
๑๕.๔.๒	หลักการแปลบาลีเป็นไทย	๒๘๑
๑๕.๕	การแปลอालปนะ	๒๘๓
๑๕.๕.๑	ความหมายของอาลปนะ	๒๘๓
๑๕.๕.๒	หลักการแปลอาลปนะ	๒๘๓
๑๕.๖	การแปลนิบาตต้นข้อความ	๒๘๕
๑๕.๖.๑	ความหมายของนิบาตต้นข้อความ	๒๘๕
๑๕.๖.๒	หลักการแปลนิบาตต้นข้อความ	๒๘๕
๑๕.๗	การแปลกาลสัตตมี	๒๘๕
๑๕.๗.๑	ความหมายของกาลสัตตมี	๒๘๕
๑๕.๗.๒	หลักการแปลกาลสัตตมี	๒๘๖
๑๕.๘	การแปลบทประธาน	๒๘๗
๑๕.๘.๑	ความหมายของบทประธาน	๒๘๗
๑๕.๘.๒	ลักษณะของบทประธาน	๒๘๗
๑๕.๘.๓	หลักการตรวจหาบทประธานในประโยค	๒๘๙
๑๕.๘.๔	หลักการแปลบทประธาน	๒๘๙
๑๕.๙	การแปลบทที่เนื่องด้วยบทประธาน	๒๙๐
๑๕.๙.๑	ความหมายของบทที่เนื่องด้วยบทประธาน	๒๙๐
๑๕.๙.๒	หลักการแปลบทที่เนื่องด้วยบทประธาน	๒๙๑
๑๕.๑๐	การแปลกริยาในระหว่าง	๒๙๔

๑๕.๑๐.๑	ความหมายของกริยาในระหว่าง	๒๙๔
๑๕.๑๐.๒	หลักการแปลกริยาที่ลง อนต และ มาน ปัจจัย	๒๙๔
๑๕.๑๐.๓	หลักการแปลกริยาที่ลง ต ปัจจัย	๒๙๙
๑๕.๑๐.๔	หลักการแปลกริยาที่ลง ตุนา ปัจจัย	๓๐๓
๑๕.๑๑	การแปลบทที่เนื่องด้วยกริยาในระหว่าง	๓๐๘
๑๕.๑๒	การแปลประโยคแทรก	๓๐๘
๑๕.๑๒.๑	ประโยคอนุาทร	๓๐๘
๑๕.๑๒.๒	ประโยคลักษณะ	๓๐๙
๑๕.๑๓	การแปลกริยาคุมพากย์ (Finite Verb)	๓๑๐
๑๕.๑๓.๑	ความหมายของกริยาคุมพากย์	๓๑๐
๑๕.๑๓.๒	หลักการแปลกริยาคุมพากย์	๓๑๒
๑๕.๑๔	การแปลบทที่เนื่องด้วยกริยาคุมพากย์	๓๑๘
๑๕.๑๔.๑	บทที่เนื่องด้วยกริยาคุมพากย์	๓๑๘
๑๕.๑๔.๒	หลักการแปลบทที่เนื่องด้วยกริยาคุมพากย์	๓๑๙
๑๕.๑๕	การแปลคาถาและอรรถคาถา	๓๑๙
๑๕.๑๕.๑	การแปลคาถา	๓๑๙
๑๕.๑๕.๒	การแปลอรรถคาถา	๓๒๐
๑๕.๑๖	สรุปท้ายบท	๓๒๔

บทที่ ๑๖ การแปลไทยเป็นบาลี

๓๔๕

๑๖.๑	ความนำ	๓๔๕
๑๖.๒	หลักการแปลไทยเป็นบาลี	๓๔๖
๑๖.๒.๑	การเรียงปฐมาวิถัตติ	๓๔๖
๑๖.๒.๒	การเรียงทุติยาวิถัตติ	๓๔๗
๑๖.๒.๓	การเรียงตติยาวิถัตติ	๓๔๘
๑๖.๒.๔	การเรียงจตุตถวิถัตติ	๓๔๙
๑๖.๒.๕	การเรียงปัญจมีวิถัตติ	๓๕๐
๑๖.๒.๖	การเรียงษัฎฐวิถัตติ	๓๕๑
๑๖.๒.๗	การเรียงสัตตมีวิถัตติ	๓๕๑
๑๖.๒.๘	การเรียงอาลปนะ	๓๕๒
๑๖.๓	สรุปท้ายบท	๓๕๓

บทที่ ๑๗ การอ่านบาลีเพื่อความเข้าใจ

๓๖๑

๑๗.๑	ความนำ	๓๖๑
๑๗.๒	ข้อความบาลี (๑)	๓๖๒

๑๗.๓	ข้อความบาลี (๒)	๓๖๓
๑๗.๔	ข้อความบาลี (๓)	๓๖๔
๑๗.๕	ข้อความบาลี (๔)	๓๖๕
๑๗.๖	ข้อความบาลี (๕)	๓๖๖
๑๗.๗	ข้อความบาลี (๖)	๓๖๗
๑๗.๘	ข้อความบาลี (๗)	๓๖๘
๑๗.๙	ข้อความบาลี (๘)	๓๖๙
๑๗.๑๐	ข้อความบาลี (๙)	๓๗๑
๑๗.๑๑	ข้อความบาลี (๑๐)	๓๗๒
๑๗.๑๒	ข้อความบาลี (๑๑)	๓๗๓
๑๗.๑๓	ข้อความบาลี (๑๒)	๓๗๔
๑๗.๑๔	ข้อความบาลี (๑๓)	๓๗๕
๑๗.๑๕	ข้อความบาลี (๑๔)	๓๗๗
๑๗.๑๖	ข้อความบาลี (๑๕)	๓๗๘
๑๗.๑๗	ข้อความบาลี (๑๖)	๓๗๙
๑๗.๑๘	ข้อความบาลี (๑๗)	๓๘๑
๑๗.๑๙	ข้อความบาลี (๑๘)	๓๘๒
๑๗.๒๐	ข้อความบาลี (๑๙)	๓๘๓
๑๗.๒๑	ข้อความบาลี (๒๐)	๓๘๕
๑๗.๒๒	ข้อความบาลี (๒๑)	๓๘๗
๑๗.๒๓	ข้อความบาลี (๒๒)	๓๘๙
๑๗.๒๔	สรุปท้ายบท	๓๙๐

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

- ภาคผนวก ก คำแปลข้อความบาลีบทที่ ๑๗
 ภาคผนวก ข เฉลยแบบฝึกหัดท้ายบท

๓๙๒
๓๙๖
๓๙๗
๔๐๘

สารบัญตารางและแผนภาพ

ตารางที่

	หน้า
๒.๑	๒๔
๒.๒	๒๕
๒.๓	๒๙
๒.๔	๒๙
๒.๕	๓๑
๑๕.๑	๒๘๒
๑๕.๒	๒๙๗
๑๕.๓	๓๐๒
๑๕.๔	๓๐๖

แผนภาพที่

๑.๑	๖
๑๓.๑	๒๕๑
๑๓.๒	๒๕๕
๑๕.๑	๒๗๙

บทที่ ๑

ความรู้เบื้องต้น เกี่ยวกับภาษาบาลี Introduction to Pali

วัตถุประสงค์ประจำบทที่ ๑

เมื่อศึกษาบทที่ ๑ จบแล้ว นักศึกษา/ผู้ที่สนใจศึกษา สามารถ

๑. บอกความหมายของบาลีได้
๒. บอกแหล่งกำเนิดของภาษาบาลีได้
๓. อธิบายความเป็นมาและพัฒนาการของภาษาบาลีได้
๔. บอกได้ว่าภาษาบาลีมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างไร
๕. ระบुकัมภีร์พระพุทธศาสนาฉบับภาษาบาลีได้
๖. อธิบายเกี่ยวกับการใช้คำภาษาบาลีในภาษาไทยได้
๗. บอกความสำคัญของภาษาบาลีได้
๘. บอกประโยชน์ของการศึกษาภาษาบาลีได้

๑.๑ ความนำ

เมื่อพูดถึงภาษาบาลี ผู้คนส่วนใหญ่มักจะคิดว่าเป็นภาษาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา โดยเป็นภาษาที่ใช้บันทึกคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นภาษาที่มีระเบียบแบบแผน มีกฎเกณฑ์ หรือมีระบบไวยากรณ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของตัวเองอย่างชัดเจน แต่ถ้าถามว่า “บาลี” หรือ “ภาษาบาลี” แปลว่าอะไร มีความหมายว่าอย่างไร คนส่วนใหญ่อาจจะมองแตกต่างกันโดยอ้างอิงที่มาต่างกันหรือแสดงเหตุผลส่วนตัวต่างกัน ดังนั้น ในบทแรกนี้ จะนำเสนอเนื้อหาสาระสำคัญด้านความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับภาษาบาลี ดังกล่าว จำนวน ๘ ประเด็น ได้แก่ ๑) ความหมายของบาลี ๒) แหล่งกำเนิดของภาษาบาลี ๓) ความเป็นมาและพัฒนาการของภาษาบาลี ๔) ภาษาบาลีกับพระพุทธศาสนา ๕) คัมภีร์พระพุทธศาสนาฉบับภาษาบาลี ๖) การใช้คำภาษาบาลีในภาษาไทย ๗) ความสำคัญของภาษาบาลี และ ๘) ประโยชน์ของการศึกษาภาษาบาลี โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๑.๒ ความหมายของบาลี

คำว่า “บาลี” ได้มีนักปราชญ์หรือคัมภีร์ต่าง ๆ ให้ความหมายไว้ ดังนี้

๑.๒.๑ คัมภีร์อิทธิฐานปทีปิกา กล่าวว่า คำว่า “บาลี” มาจาก ปา ธาตุ แปลว่า รักษา ลง พิปัจจัย จึงมีรูปสำเร็จเป็น “ปาฬิ” หรือ “ปาลี” ดังหลักฐานว่า “ปา รกฺขณ, พิ. ปาติ รกฺขติติ ปาฬิ. ปาลี อิติ เอกจเจ.” นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานแสดงเพิ่มเติมในรูปแบบของคาถา ดังนี้

ปาฬิสทโท ปาฬิธมเม
ทิสฺสเต ปนฺติยเวยว

ตฬากปาฬิมปิ จ
อิตติ เภยยํ วิชานตา.^๑

ในคาถานี้ คำว่า “ปาฬิธมเม” หมายถึง บาลีธรรมหรือปริยัติธรรม คำว่า “ตฬากปาฬิมปิ” หมายถึง ขอบสระ และคำว่า “ปนฺติยเวยว” หมายถึง บรรทัด, แถว, แนว หรือระเบียบ จากความหมายทั้ง ๓ คำนี้ อาจอธิบายได้ว่า คำว่า บาลีธรรมหรือปริยัติธรรม หมายถึง เครื่องรักษาพระสัทธรรม คำว่า ขอบสระ หมายถึง เครื่องกั้นมิให้ตัวพระพุทธรูปกระจัดกระจาย และคำว่า บรรทัด แถว แนว หรือระเบียบ หมายถึง เครื่องจัดตัวพระพุทธรูปให้เป็นแนวเป็นระเบียบ ฉะนั้น คำว่า “บาลี” ตามนัยดังกล่าวมา จึงควรหมายถึง ตัวพระพุทธรูป

๑.๒.๒ พระพุทธโฆษาจารย์ ได้ให้คำจำกัดความไว้ ดังนี้

๑) คำว่า “บาลี” หมายถึง ภาษาที่รักษาเนื้อความไว้ มาจากรากศัพท์ว่า ปาล แปลว่า รักษา ซึ่งมาจากรูปวิเคราะหว่า อตฺถํ ปาเลตฺติ ปาลี: ภาษาใดย่อมรักษาซึ่งเนื้อความ เพราะเหตุ นั้น ภาษานั้น ชื่อ บาลี^๒

๒) คำว่า “บาลี” หมายถึง ตัวคัมภีร์พระไตรปิฎก ดังหลักฐานว่า “ปริปุจฺฉา นาม ปาลิอฏฺฐกถาที่สุ คณฺฐปทอฏฺฐปทวินิจฺฉยกถา: การกล่าววินิจฉัยคณฐูปทและอรรถกถาในคัมภีร์ทั้งหลาย อาทิ พระไตรปิฎก และอรรถกถา ชื่อว่า ปริปุจฺฉา”^๓

๓) คำว่า “บาลี” หมายถึง ตัวพระพุทธรูป ดังหลักฐานว่า “ตํ ปน อตฺตโน มตี คเหตุวา กเถนเตน น ทฬหคาคํ คเหตุวา โวหริตพฺพํ การณํ สลฺลภเชตฺวา อตฺเถน ปาลี ปาลิยา จ อตฺถํ สํสนฺเทตฺวา กเถตพฺพํ: อันผู้ศึกษา เมื่อจะยึดอัตตโนมติมากล่าว (อธิบายธรรมวินัย) ไม่ควรจะกล่าวอย่าง

^๑ พระมหาเถรานุเถระ (แห่งลังกาทวีป), อิทธิฐานปทีปิกาสุติ, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๖๒๕.

^๒ พระพุทธโฆษาจารย์, สมันตปาสาทิกา นาม วินยัฎฐกถาย ปฐโม ภาโก, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๒๗๒.

^๓ พระพุทธโฆษาจารย์, วิสุทธิมคคัสส นาม ปกรณวิเสสส ตติโย ภาโก, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๙.

เชื่อมั่นเกินไป ควรจะกำหนดเหตุ เทียบเคียง**พระไตรปิฎก** (ตัวพระพุทธรูป) กับเนื้อความ และ เทียบเคียงเนื้อความกับ**พระไตรปิฎก** (ตัวพระพุทธรูป) เสียก่อน แล้วจึงกล่าว”^๔

๑.๒.๓ ปทานุกรมบาลีอังกฤษของสมาคมบาลีปกรณ์ ได้แสดงศัพท์ไว้ทั้ง ๒ รูป คือ **पालิ** และ **ปาฬิ** ซึ่งทั้งสองคำนี้ มิได้หมายถึง ภาษา แต่หมายถึง **พระพุทธรูป** หรือ **เนื้อความดั้งเดิมในพระไตรปิฎก** และได้ให้ความหมายของคำว่า บาลี ไว้ ๒ นัย ดังนี้

- ๑) แถว, แถว เช่น ทันทบาลิ (แถวแห่งพื้น)
- ๒) ธรรม, ปรียัติธรรม ตำราธรรมของพระพุทธรูปศาสนาที่เป็นหลักดั้งเดิม^๕

๑.๒.๔ พจนานุกรมบาลี-ไทย ของ ป. หลงสมบุญ ได้ให้ความหมายของคำว่า บาลี ไว้ ๔ นัย ดังนี้

- ๑) **บาลี** หรือ **พระบาลี** หมายถึง พระปริยัติธรรม คือ พระพุทธรูปอันเป็นหลักเดิม ได้แก่ คำในพระไตรปิฎก
- ๒) **บาลี** หมายถึง ภาษาที่ใช้เป็นหลักในพระพุทธรูปศาสนา (รักษารรณ) โดยคำว่า บาลี มาจาก **पाल** ชาติ ลง **อิ** ปัจจัย
- ๓) **บาลี** หมายถึง ระเบียบคำที่พุทธรูปบัณฑิตประกาศ โดยคำว่า บาลี มาจาก **ป** บทหน้า **อาฬ** ชาติ ลง **อ** ปัจจัย
- ๔) **บาลี** แปลว่า คมดาบ, ขอบ, ปาก, ราว, ป่า, แถว, แถว, ลำดับ, เหตุ, มูลเหตุ^๖

๑.๒.๕ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายว่า บาลี คือ ภาษาที่ใช้เป็นหลักในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท, คัมภีร์พระไตรปิฎก, พุทธรูป

จากความหมายต่าง ๆ ของคำว่า บาลี ตามที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ อาจสรุปได้เป็น ๓ นัย ดังนี้

- ๑) **บาลี** หมายถึง ภาษา หรือตัวภาษาที่ใช้เป็นหลักในการรักษาพระพุทธรูป หรือ บันทึกพระพุทธรูปเอาไว้ว่าเป็นระเบียบ
- ๒) **บาลี** หมายถึง ตัวพระพุทธรูปโดยตรง
- ๓) **บาลี** หมายถึง ตัวคัมภีร์พระไตรปิฎกที่รักษาพระพุทธรูป

^๔ พระพุทธโฆษาจารย์, สมันตปาสาทิกา นาม วินัยฎฐกถาย ปฐโม ภาค, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๒๗๒.

^๕ สมาคมบาลีปกรณ์, พจนานุกรมบาลีอังกฤษ, อ้างถึงใน คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย “แต่งแปลบาลี”, (กรุงเทพฯ: หจก. นวสาน์การพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๔.

^๖ ป.หลงสมบุญ, พจนานุกรมบาลี-ไทย, (กรุงเทพฯ: ศุภสกลาตพรว, ๒๕๑๙), หน้า ๔๐๕.

๑.๓ แหล่งกำเนิดของภาษาบาลี

แหล่งหรือถิ่นกำเนิดของภาษาบาลี เป็นปัญหาที่ถกเถียงกันมานานแล้ว คงเป็นเพราะผู้ที่ถกเถียงกันนั้น ส่วนใหญ่หรือทั้งหมดไม่มีข้อมูลเชิงประจักษ์ หรือขาดข้อมูลร่วมสมัยเมื่อครั้งที่ภาษาบาลีกำเนิดเกิดมา กล่าวได้ว่า บรรดาผู้ที่ถกเถียงกันทั้งหมดนั้น ไม่มีใครที่มีชีวิตอยู่ในขณะที่ภาษาบาลีกำเนิด หรือไม่มีใครเป็น “สหชาติ” (ผู้เกิดร่วมวันเดือนปีเดียวกัน) กับภาษาบาลี จึงไม่รู้ไม่เห็นด้วยตัวเองว่า ภาษาบาลีกำเนิดจากแหล่งใด หรือถิ่นใด คงได้แต่สันนิษฐานกันโดยอ้างหลักฐานประกอบบ้างตามสมควร ซึ่งในที่นี้จะขอแสดงมติหรือความเชื่อเกี่ยวกับแหล่งกำเนิดของภาษาบาลี ตามที่นักปราชญ์ได้นำเสนอไว้เพียง ๒ มติ ดังนี้

๑.๓.๑ แหล่งกำเนิดของภาษาบาลีคือแคว้นมคธ: นักปราชญ์ส่วนใหญ่ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ เช่น พระพุทธโฆษาจารย์ ไกเกอร์ (Wilhelm Geiger)^๗ เป็นต้น เชื่อว่าภาษาบาลีมีถิ่นกำเนิดอยู่ที่แคว้นมคธ โดยได้แสดงเหตุผลว่า พระพุทธเจ้าแม้พระองค์จะเป็นชาวแคว้นโกศลโดยกำเนิด แต่พระองค์ก็ใช้เวลาส่วนใหญ่เผยแผ่พระพุทธศาสนาอยู่ที่แคว้นมคธ ภาษาบาลีจึงน่าจะมีรากฐานจากภาษามาคธี ซึ่งเป็นภาษาของชาวแคว้นมคธ เป็นภาษาชั้นสูงที่มีวัฒนธรรมทางภาษาดีมาตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาล และเป็นภาษากลางที่ผู้คนต่างชาติต่างวัฒนธรรมใช้เป็นสื่อในการสนทนาปราศรัย

๑.๓.๒ แหล่งกำเนิดของภาษาบาลีคือแคว้นโกศล : ริส เดวิดส์ (T.W. Rhys Davids)^๘ กล่าวว่า ภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีรากฐานมาจากภาษาของชาวแคว้นโกศล โดยได้แสดงเหตุผลไว้ว่า แคว้นโกศลเป็นสถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้า พระพุทธพจน์ได้เกี่ยวข้องกับ ๒ อาณาจักร คือ อาณาจักรโกศลและอาณาจักรมคธ ศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา อยู่ที่ ๒ อาณาจักรนี้ ยิ่งกว่านั้น กรุงกบิลพัสดุ์ เมืองหลวงของแคว้นสักระ อันเป็นสถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้าอยู่ในแคว้นโกศลเหมือนกัน ภาษาแม่ของพระพุทธเจ้าก็คือภาษาของชาวโกศล ดังนั้น พระพุทธเจ้าอาจทรงแสดงธรรมที่ตรัสรู้ด้วยภาษาหนึ่งที่ใช้พูดกันในแคว้นโกศลและแคว้นมคธ เช่นเดียวกับภาษาฮินดูที่ใช้พูดกันในรัฐอุตรประเทศและรัฐพิหารในปัจจุบัน โดยนัยนี้ แหล่งกำเนิดของภาษาบาลีจึงน่าจะอยู่ในแคว้นโกศล

นอกจากนี้ยังมีนักปราชญ์อีกหลายท่าน ได้แสดงมติหรือความเชื่อของตนเกี่ยวกับแหล่งกำเนิดของภาษาบาลีไว้ต่างกัน แต่ยักขาดหลักฐานทางประวัติศาสตร์ยืนยัน จึงมิได้นำมาแสดงในที่นี้ ส่วนตัวผู้เขียนเองค่อนข้างเห็นด้วยกับมติแรกดังกล่าวข้างต้น คือเห็นว่าภาษาบาลีมีแหล่งกำเนิดอยู่ที่แคว้นมคธ และเป็นภาษาที่มีรากฐานมาจากภาษามาคธี หรืออาจกล่าวได้ว่าภาษาบาลีกับภาษามาคธีเป็นภาษา

^๗ Wilhelm Geiger. **Pali Literature and Language**. English Version Translated from **Pali Literature and Sprache** by Batakrishna Ghosh. Second Edition. (Delhi: Taj offsef Press. 1968). pp. 1-7 FF.

^๘ Rhys Savid, T.W. and Oldenberg, Hermann. Translators. **Secred Books of The East**. Vol.xx (Vinaya Pitaks: Part III). (Delhi: Shri Jainendra Press. 1969)

เดียวกันเพราะมีลักษณะโครงสร้างทางภาษาเหมือนกัน แม้จะมีความแตกต่างกันบ้างในด้านพยัญชนะและเสียงก็ตาม ความแตกต่างดังกล่าวนี้เป็นธรรมชาติของภาษาทั่วไปที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เมื่อวันเวลาผ่านไปเป็นเวลานาน ย่อมมีส่วนที่เปลี่ยนไป เช่นภาษาไทยในสมัยพ่อขุนรามคำแหง เมื่อเวลาผ่านไปจนถึงปัจจุบันมีหลายส่วนที่ไม่เหมือนภาษาไทยสมัยปัจจุบัน หรือส่วนใหญ่ปัจจุบันเลิกใช้แล้ว โดยนัยนี้กล่าวได้ว่าภาษาไทยในสมัยปัจจุบันมีรากฐานมาจากภาษาไทยในสมัยพ่อขุนรามคำแหง

๑.๔ ความเป็นมาและการพัฒนาการของภาษาบาลี

ตามประวัติศาสตร์อินเดีย ได้กล่าวไว้ว่า เมื่อครั้งสมัยดึกดำบรรพ์ประมาณ ๒,๐๐๐-๓,๐๐๐ ปีก่อนพุทธศักราช ได้มีชนชาติหนึ่งเรียกว่า “อารยัน” ซึ่งถือว่าเป็นบรรพบุรุษของชาวอินเดีย ได้ย้ายถิ่นฐานมาจากทางเหนือของอินเดีย^๙ ข้ามภูเขาลูกหิมาลัย รุกไล่เจ้าของถิ่นเดิมที่เรียกว่า “มิลักษะ” ให้ถอยลงมาจากทางใต้แล้วเข้าตั้งถิ่นฐานแทน พร้อมกันนั้นก็ได้นำเอาภาษาและวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ของตนเข้ามาด้วย โดยเฉพาะภาษาที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวทซึ่งเรียกว่า “ไวทีกภาษา” (Vedic language) นั้นถือว่าเป็นภาษาอารยันสมัยแรกที่ใช้เป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสารที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ชาวอารยันนำเข้ามาและภาษาในรูปเดิมของชาวอารยันนี้ กล่าวกันว่า มีรากฐานมาจากภาษาแม่ตระกูลอินโด-ยูโรเปียน (Indo-European) หรืออินเดีย-ยุโรป ซึ่งเป็นตระกูลหนึ่งของภาษาที่มีวิวัฒนาการมาจนปัจจุบัน (ดูแผนภาพที่ ๑.๑)

^๙ ชนชาติอารยันได้ย้ายไปทางยุโรปพวกหนึ่ง อีกพวกหนึ่งได้ย้ายมาอินเดียตอนใต้